

MARKO ANTUN DE DOMINIS I JEDINSTVO SVIH KRŠĆANSKIH CRKAVA

Ivan Munjin

Uvod

Marko Antun (Markantun; Antonije) de Dominis (1560.–1624.) jedan je od najvećih kontroverzista i promicatelja ekumenizma svoga vremena. Potječe iz ugledne plemićke obitelji otoka Raba. Godine 1579. stupa u isusovački red. Već se tada zanima za jedinstvo kršćana, za čijim će ostvarenjem čeznuti cijeloga života. Završivši školovanje u Novellari i Padovi, predaje matematiku, logiku, retoriku i filozofiju u Padovi, Bresciji i Veroni. Nakon smrti strica Antuna (1596.), senjskoga biskupa, napušta isusovce “da bi mogao preuzeti dužnost administratora senjske biskupije”¹. Četiri godine kasnije postaje službeno senjski biskup i diplomatski posrednik između Venecije, uskoka i Hasburgovaca kako bi se riješilo tzv. “uskočko pitanje”, čime stječe važno političko iskustvo. “Krajem 1602. imenovan je splitskim nadbiskupom s naslovom primasa Dalmacije i Hrvatske.”² Na tome položaju Dominis ostaje do 1616. kada, vođen vizijom iz najranijih dana klerikata, putuje u Englesku, gdje nastoji realizirati svoje ekumenske zamisli. Zbog toga (misle da je prebjeg) i heretičnih izjava tijekom putovanja proganja Inkvizicija³. Srdačno

Pokušat ćemo, potaknuti svježinom Dominisovih ideja o ujedinjenju u onovremenoj teologiji i Europi, razmotriti okolnosti i genezu njihova nastanka i razvitka te osvijetliti djelovanje slavnoga splitskog nadbiskupa u službi kršćanskoga jedinstva. Na kraju će biti riječi o utjecaju De Dominisa na suvremenike i teološke pravce budućih razdoblja.

1 Marko Antonije de DOMINIS, *Izabrani radovi 1*, Lamac, Split, 2002., str. VII.

2 Ibid.

3 “Kongregacija inkvizicije ili Svetog oficija bdjela je nad mogućim krivovjernim uljezima, osobnim i knjiškim, u katoličanstvu, a Kongregacija Indeksa zabranjenih knjiga izravno i preko mjesnih inkvizitora pomno je pratila što se bilo gdje objavljivalo i već objelodanjene knjige stavljala na popis (indeks) za katolike zabranjenih knjiga.” (Ivan GOLUB, “Marko Antun de Dominis

primljen od Anglikanske crkve i kralja Jamesa I. (1566.–1625.), Dominis izdaje prvi svezak svoga kapitalnog djela *De republica ecclesiastica libri X*, nastaloga u Splitu marljivim proučavanjem Biblije, crkvenih otaca i prvih koncila. Po iznesenoj viziji kršćanskoga jedinstva postat će hvaljen i osporavan diljem Europe. Godine 1622. vraća se u Rim kao pokajnik, želeći utjecati na prijatelja i učitelja iz mladosti, sada papu Grgura XV. (papa od 1621. do 1623.). Tamo Dominis nastavlja ulogu pomiritelja Crkava i promiče svoje ideje, što ga dovodi u još jedan sukob s Inkvizicijom. Zatočen i ispitivan u tvrđavi Castel Sant'Angelo, ali dobro tretiran, umire od bolesti 8. rujna 1624. Posmrtno je proglašen krivim, spaljen zajedno sa svojim djelima i bačen u Tiber. Njegov utjecaj dugo nije prestajao.⁴

Pokušat ćemo, potaknuti svježinom Dominisovih ideja o ujedinjenju u onovremenoj teologiji i Europi, razmotriti okolnosti i genezu njihova nastanka i razvitka te osvijetliti djelovanje slavnoga splitskog nadbiskupa u službi kršćanskoga jedinstva. Na kraju će biti riječi o utjecaju *De Dominisa* na suvremenike i teološke pravce budućih razdoblja.

1. Geneza i razvoj Dominisovih ideja

Iz navedenoga kratkog životopisa vidljiv je istraživački karakter i hrabrost Marka Antuna de Dominisa. Živio je u posttridentsko vrije-

me, u jeku katoličke (protu)reformacije, kada vlada napetost među Crkvama. Sablazan podijeljenoga kršćanstva, kako piše, ticala ga se vrlo osobno: “Od samog početka kada sam kao mladić postao klerik, gajio sam urođenu želju da vidim jedinstvo čitave Crkve Kristove; a gledao sam razjedinjene Istok i Zapad i Grčku crkvu odijeljenu od naše Latinske. Vidio sam i Sjever suprotstavljen Jugu u pitanjima vjere. Silna me bol mučila...”⁵ Te je podjele i suprotstavljanja imao prilike najbliže upoznati u vlastitom podneblju. Rab, Senj i Split smješteni su na raskršću raznih konfesionalnih utjecaja, stalno pod pritiskom islamske opasnosti.⁶ “Geografski, Dominis se nalazio na rubu Zapadne crkve”, oko njega su bile raspršene pravoslavne župe (Korčula, Krf, južnogrčki otoci...)⁷. Razumljiva je stoga Dominisova osjetljivost za drugoga i različitoga, što nije bio slučaj u onovremenoj teologiji i odnosima među konfesijama.

Nakon Tridenta (1545.–1563.) Katolička se crkva nastoji “teološki ograditi” od protestantizma, produbiti zaključke Koncila i osporiti svoje protivnike.⁸ Mnogo je djela posvećeno dokazivanju papina primata i katoličkih dogma, koje su bile na udaru protestanata. Dominis je kao isusovac revno upijao “zadanu teologiju”⁹ toga povijesnog trenutka, “obrazovao sam se u

5 DOMINIS, *Izabrani radovi 1*, str. 57.

6 Ivan GOLUB, “Hrvatski teolozi XVII stoljeća”, *Bogoslovska smotra 2004.*, br. 4, str. 731.

7 W. B. PATTERSON, *King James VI and I and Reunion of Christendom*, Cambridge University Press, Cambridge, 2000., str. 222.

8 GOLUB, *Hrvatski teolozi...*, str. 731.

9 Ibid.

u Arhivu Svetog oficija”, u: *Marko Antun de Dominis – splitski nadbiskup, teolog i fizičar: zbornik radova sa znanstvenog skupa održanog 16. do 18. rujna 2002. godine u Splitu*, Vesna TUDJINA, ur., Split, 2006., str. 164. (dalje: *Zbornik radova...*).

4 Za detaljniji životopis vidi cijelo djelo: Tadjina, *Zbornik radova...*

svetim naukama u skladu s učenjem skolastičara i Rimske stolice...¹⁰ Ipak, s vremenom su se pojavili nemir i nezadovoljstvo, “sumnje u lažnost”: sve je više bilo argumenata protiv “rimskih članaka”, koje je smatrao člancima vjere. Već je za studija u Italiji započeo u Dominisu rasti otpor prema Rimu, kasnije jedno od glavnih obilježja njegove ekumenske misli. Nepovjerenje je također poticalo zabranjivanje čitanja knjiga protivničke strane (gdje je osporavan rimski nauk) teolozima i biskupima koji onda ne znaju “što protivnik (izvorno) piše”, a suprotstavljaju mu se polemičkim spisima. Osim toga, Dominis je želio upoznati druge kršćane. “Silna me bol mučila zbog spoznaje tolikih nesloga među ispovjedaocima naše svete vjere i tako grozne mržnje raspaljene među najslavnijim Crkvama; žalostilo me što sam vidio da je Kristova u jednom komadu otkana tunika, tj. njegova sveta Crkva, posve rasparana, iskidana i na dijelove razderana. Stoga je s vremenom u meni porasla želja da spoznam razloge tolikih raskola i podjela Crkve i otkrijem ne postoji li kakav put ili sredstvo da se u svoj Crkvi obnovi drevno savršeno jedinstvo pa sam se stoga (...) počeo mučiti studiranjem.”¹¹ Za vrijeme svoje biskupske službe u Splitu, “već vremešan”, Dominis je proučavao Bibliju, crkvene oce i koncilske odluke, gradeći svoje shvaćanje Crkve. Uz te izvore njegovo je poimanje savršene zajednice još iz studentskih dana jako oblikovala platonistička filozofija: kao i u Platonovoj Državi, cilj su Crkve sloboda i zadovoljstvo svih

njezinih subjekata.¹² Dominis na tome polju doživljava mnogo poniženja, što ga je odvelo još dalje u kritici papinske politike.

Kada je izabran za poglavara Splitske nadbiskupije, morao je svojemu protukandidatu Marzziju Andreuzziju (1557.–1622.) plaćati 250 dukata svakih šest mjeseci. Osim što su prihodi od Osmanlijama poluokupirane biskupije bili siromašni, grad Split je 1607. pogodila kuga pa je postalo gotovo nemoguće isplaćivati taj danak. Nastali spor između De Dominisa i Andreuzzija, od 1604. novoga trogirskog biskupa, nastavljen je u Rimu nepovoljno za splitskoga nadbiskupa.¹³ Dominisu je tako 1609. zabranjeno ulaziti u crkvu, a 1610. “izrečena kazna suspenzije od upravljanja nadbiskupijom i oduzimanje svih crkvenih ovlasti”.¹⁴ “Takav odnos prema njemu, koji je kulminirao u izricanju (...) navedenih crkvenih kazni, ponižavajućih osobito za jednoga metropolita i primasa, nije mogao ne stvoriti u njemu osjećaj krajnje ogorčenosti.”¹⁵ Dominis je tražio od Pape da intervenira na nepravdu plaćanja teškoga poreza, no “Rim nije reagirao na njegova višegodišnja zaklinjanja”, osim što je dobio odgodu plaćanja na pet godina. “Rim je zato doživljavao kao neumoljivu daleku moć.”¹⁶

12 Vesna TUDJINA, *Ekleziološko-politološka misao Marka Antonija de Dominisa: doktorska disertacija*, V. T. Gamulin, Zagreb, 2003., str. 196 (dalje: *Ekleziološko-politološka misao...*).

13 Usp. Slavko KOVAČIĆ, “Marko Antun de Dominis na čelu splitske Crkve”, *Zbornik radova...*, str. 59–62.

14 Ibid.

15 Ibid.

16 Josip TURČINOVIĆ, “Markantun de Dominis iz teološke perspektive”, u: Marko Antonije de DOMINIS, *Izabrani radovi 2.*, Lamaro, Split, 2003., str. VIII.

10 DOMINIS, *Izabrani radovi 1*, str. 55.

11 Ibid., str. 57.

Drugi sukob sa Svetom Stolicom dogodio se za vrijeme interdikta¹⁷ pape Pavla V. (1605.–1621.) na Mletačku Republiku 1607. kada Dominis staje na stranu Republike, čiji je bio i podanik.¹⁸ U tome sporu Dominis je izoštrio svoje ideje odijeljenosti duhovne i svjetovne vlasti: između njih, kaže, stoji velik zid. Ipak, papa je još uvijek za njega “zajednički otac i najviši svećenik”¹⁹, nezabludiv kada govori ex chatedra o vjerskim stvarima. Taj će stav u potpunosti odbaciti u svojim kasnijim djelima, pogotovo u Crkvenoj državi, koju u Splitu stvara 12 godina.²⁰ Saznavši da piše djelo protiv Rimske kurije i papinstva, Inkvizicija se počela interesirati za splitskoga nadbiskupa.²¹

Boravak u Veneciji za vrijeme interdikta (1606.–1607.) isto je tako važan za Dominisovo zanimanje za Englesku. Tada upoznaje krug istomišljenika: Paola Sarpija, “redovnika i protivnika Tridentskog sabora”,²² te englesko-

17 “Interdikt je popravna crkvena kazna iz koje proizlazi nepodobnost za određena duhovna dobra. ...prema svojoj ekstenziji može biti opća (njome udara samo Sveta Stolica) i partikularna: može pogađati neko mjesto (u kojem zabranjuje bogoslužje) ili pojedine vjernike (zabrana podjeljivanja ili primanja sakramenata, crkvenog ukopa i sl.). Za razliku od izopćenja (ekskomunikacije), interdikt ne udaljuje iz Crkve onoga na koga je bačen.” (Branko JOZIĆ, “Marko Antun de Dominis u sporu između Mletačke republike i pape Pavla V”, *Zbornik radova*, str. 119, bilj. 2.).

18 “Mletačka Republika zabranila gradnju crkava, samostana, bolnica te kupnju nekretnina bez držane dozvole (...) i provela sudski postupak protiv dvojice svećenika.” (Ibid, 125.) Također su postojali sporovi oko crkvenih povlastica Republike i provedbe tridentskih dekreta.

19 Ibid, 130.

20 TUDJINA, *Ekzozioološka-politološka misao...*, str. 135.

21 Ibid, 52–54.

22 Juraj KOLARIĆ, “Marko Antun de Dominis –

ga ambasadora Sir Henryja Wootona i njegova kapelana Williama Badela; oni su upoznali Dominisa s djelima i razmišljanjem kralja Jamesa I. i željom promoviranja protestantizma u Italiji.²³

Dominisovi stavovi o Crkvi i papinstvu (jednakost i kolegijalnost svih biskupa, sveto-pisne dogme kao temelj zajedništva partikularnih Crkava, odvojenost duhovne i svjetovne vlasti i sl.), ne u svemu posve originalni,²⁴ nisu se značajnije mijenjali tijekom njegova života, putovanja u Englesku i Rim. Razlog za oscilacije u obrazlaganju nekih tema i izražavanju valja prije svega pripisati ambijentu, odnosno svrsi koju je Dominis želio postići. Tako, primjerice, kaže za papinstvo: “Kad bi se ta odvratna kuga pročistila u samom korijenu, tj. na stolici, ili točnije, prijestolju Rimskog pape (...) svi bismo se međusobno prigrlili...”²⁵ Drugom zgodom, pak, piše znatno blaže: “Općenito smatram da, ako bi Vrhovni pontifik umanjio ponešto svoju prevlast”,²⁶ ukinuo bi se raskol i uslijedilo jedinstvo. Svoje metode objašnjava u pismu Josipu Hallu, nadbiskupu od Worcestera (1622.), prilikom odlaska iz Engleske: “Ni jednu stranu nisam poštedio (...) Mnogo sam reformator ili heretik?”, *Zbornik radova...*, str. 225.

23 PATTERSON, n. dj., str. 223, 245.

24 “U ideji o fundamentalnim člancima vjere slijedi G. Cassandera (1513.–1566.), čije djelo *De officio pii viri circa religionis dissidia* dodaje sedmoj knjizi Republike.” (Markantun de DOMINIS, *Ostensio errorum quos adversum fidem catholicam ecclesiae anglicanae conatus est defendere Franciscus Suarez...* Lamaro, Spalati 2005., str. IX.).

25 DOMINIS, *Izabrani radovi 1*, str. 110.

26 Ante MALETIĆ, *Skica za portret Marka Antuna de Dominisa*, Lamaro, Split, 2008., str. 60.

precizniji i marljiviji bio u raskrinkavanju sramotnih grijeha Rimske crkve, moga oca i majke, nego u kuđenju grijeha protestanata. (...) Razboritost mi je nalagala da primijenim strogošću i oštrinu riječi protiv Vrhovnog svećenika i Rimske crkve te da tako bolje prodrem u duše protestanata s kojima sam tada [u Engleskoj] živio. Kada sam na taj način kod njih stekao povjerenje, lakše sam mogao unijeti među njih mnoge istine u prilog zajedničke sloge, za čime sam u svojoj duši čeznuo i čeznem još uvijek. Neću poricati da je u mom nastojanju za ujedinjenjem bilo ponešto nerazboritosti, budući da nisam izbjegavao oštrije riječi te sam se ponekad žešće dizao na Rimskog pontifika i Apostolsku stolicu.”²⁷ Nije nerazumljiva i mogućnost da se intenzitet Dominisove kritike prema papinstvu i Kuriji smanjio zbog godina provedenih u protestantskoj sredini (u kojoj, nasuprot jednolinijskom “zadanom” katoličanstvu, djeluju razne difuzne struje), što mu je dalo mogućnost komparacije: “Ja ću u (...) klicati radostan da napuštam Britaniju, jer sam se utvrdio u mnogim katoličkim istinama kad sam Britaniju vidio.”²⁸ Intenzitet kritike smanjio se i zbog početka Tridesetogodišnjega rata (1618.–1648), vjerskoga sukoba – suprotnosti svega onoga o čemu je Dominis sanjao. Nova nada za realizaciju ujedinjenoga kršćanstva, pri završetku misije u Engleskoj (o čemu će biti riječi kasnije), zasigurno se probudila kada je umjesto Pavla V. na Petrovu stolicu zasjeo njegov učitelj i prijatelj iz mladosti Grgur XV. Na

njega je mogao utjecati i prenijeti mu svoje ideje. U tome vidu treba razumjeti i odbacivanje svih heretičnih stavova pred crkvenim velikodostojnicima u Bruxellesu, Rimu i u Drugom proglašenju²⁹ (1623.), tiskanom nakon povratka. Bez službenoga pokajanja Dominisov povratak ne bi bio moguć.³⁰ Ono mu je kao i gorčina u proturimskim propovijedima i publikacijama (Propovijed na prvu nedjelju Došašća (1617.), Hridi kršćanskog brodoloma (1618.)) u Engleskoj bila sredstvo za postizanje većega cilja: pomirenje Crkava. Osim toga, Dominis je smatrao da je pravi katolik onaj koji pristaje uz temeljne istine vjere (Presveto Trojstvo, Utjelovljenje, božanstvo Kristovo, muka i uskrsnuće),³¹ određene na prvim koncilima, pa se zabludjelih tvrdnja “odrekao iz uljudnosti i tolerancije, jer se ne radi, po njemu, o istinama koje su nužne za spasenje”.³² Opoziv svega heretičnog ponovio je na samrti pred članovima Inkvizicije, vjerojatno s istim opravdanjem.

Marko Antun de Dominis bio je hrabar čovjek: riječju, mišlju i djelom suprotstavio se crkvenomu raskolu, ne mareći za nerazumijevanja i odbacivanja svojih suvremenika. Nije prebjegao iz Splita ili bježao u Rim. Njegovo putovanje, započeto u 56. godini života – u opasnostima progona Inkvizicije, “španjolskih kula na Rajni”, od kojih se skrivao, smrtnih situacija, uhoda... – prožeto je romantičnom te-

²⁹ Gdje objašnjava razloge odlaska iz Engleske.

³⁰ Što i sam shvaća. Vidi: MALETIĆ, n. dj., str. 60.

³¹ Nikola BULAT, *Crkva i sakramenti u misli Marka Antuna de Dominisa*, Crkva u svijetu, Split, 2002., str. 47.

³² Ibid.

²⁷ Ibid, str. 83.

²⁸ Ibid., str. 100.

žnjom ujedinjenja, možda naivnom, ali sigurno ne površnom. “Uronjen u nauk, kao da sam pohranjen u muzeju”, piše Kralju, “deset sati svakodnevno provodeći u čitanju, meditaciji i pisanju, gotovo uvenu.”³³ Da je bio spreman kritički se osvrnuti na svoj opus, no nikako od njega i odustati, pokazuje i želja da u sumrak života, pritisnut bolešću, napiše retraktacije³⁴ na Crkvenu državu. Ako pogledamo ideje koje iznosi, vidjet ćemo da su one, iako značajno heretične za ono vrijeme, izraz iskrena srca.

2. Ideje Marka Antuna de Dominisa

“Dominisova temeljna misao, oko koje je nastojao cijelog života, bila je”, kao što je već spomenuto, “ekleziološko pitanje jedinstava svih kršćanskih Crkava.”³⁵ Bit toga pitanja “jest tvrdnja da postojeća Crkva ne znači ostvarenje izvornog bića Crkve. Time se (...) u svojoj teološkoj spekulaciji približio protestantizmu, odlučivši se za teološku kritiku konkretne katoličke stvarnosti i zastupajući tezu da prava Kristova Crkva mora omogućiti dovoljno slobodnoga prostora kako za osobna prava pojedinca tako i za slobodno djelovanje država...”³⁶ Imajući pred očima Rimsku kuriju, Dominis se zalaže za “vanjsku” i “unutrašnju”³⁷ reformu.

Gledano izvana, “prvi, glavni i najveći, zapravo svim raskolima temeljni i opći uzrok jest spor o papinstvu, koji je postao teoretski, iako je sasvim praktičan”.³⁸ Teoretski, jer se papinstvo brani i opovrgava u tadašnjoj teologiji; praktičan, jer se “Crkva naskroz strukturalizirala, juridizirala, (...) postala sva izvanjska, ‘crkvena država’ – ‘Republica ecclesiastica’”³⁹, odnosno monarhija, kojoj je kralj papa, a Kurija dvor. Rimska se Crkva izdigla na račun ostalih Crkava i vladara, tvrdeći da ima primat u duhovnim i svjetovnim stvarima.⁴⁰ Postavši posve ovozemaljska, udaljila se od svoga pravog cilja, “vrhunaravnog blaženstva njezinih podanika”⁴¹. “Papinstvo, tj. primat Rimske crkve”, smatra Dominis, “nastalo je kao posljedica povijesnih prilika, prestiža carskoga grada, carske moći, povezanosti Rimske crkve s carskom kućom te oholosti Rimske crkve u borbi za privilegije.”⁴² “Ni za sebe, ni za svog biskupa, ni za svoj kler nije od Krista dobila nikakvu prednost pred ostalima, već ako je kakvu prednost imala ili je ima, dobila ju je ljudskom pomoći.”⁴³ Te tvrdnje Dominis obrazlaže u prvoj i četvrtoj knjizi Republice ecclesiastice i potkrepljuje ih navodima iz Biblije, crkvenim ocima, koncilima i primjerima iz povijesti. Nije na odmet reći da

33 MALETIĆ, nav. dj., str. 58.

34 “Retraktacije su književna vrsta kojom autor opoziva svoja prijašnja djela, tvrdnje ili naučavanja, zablude, stajališta i slično.” (Franjo PŠENIČNJAK, “Priopćenje o Retraktacijama Marka Antuna de Dominisa”, *Zbornik radova...*, str. 155.).

35 TUDJINA, *Ekleziološka-politološka misao...*, str. 187.

36 KOLARIĆ, n. dj., str. 226.

37 Distinkcija radi lakšega razumijevanja, Dominis je ne eksplicira.

38 TUDJINA, *Ekleziološka-politološka misao...*, str. 189.

39 TURČINOVIĆ, n. dj., str. XI.

40 TUDJINA, *Ekleziološka-politološka misao...*, str. 191.

41 Ibid, str. 192.; DOMINIS, *Izabrani radovi I*, str. 111.

42 Mladen PARLOV, “Papin primat u mislima M. A. De Dominisa”, *Zbornik radova...*, str. 212.

43 TUDJINA, *Ekleziološka-politološka misao...*, str. 144. (izvorni citat iz: *De republica ecclesiastica libri X*, lib. V, cap. 1,1).

je njegova metodologija često vrlo pristrana.⁴⁴

Nasuprot, po Dominisu, izmišljenoj instituciji samovoljna papinstva stoji zbor biskupa, organiziran ne monarhijski, nego aristokratski, "s nekom primjesom demokracije".⁴⁵ "Apostoli su skupa i kolegijalno upravljali Crkvom, s jednakom i općom vlašću (...) I kao što je svaki apostol bio potpuno biskup i neovisan jedan od drugoga i (...) neposredno [primio vlast] od samog Krista, čiji su jednako bili svi službenici, tako i biskupi"⁴⁶ (nasljednici). Dominis naglašava relaciju između apostola i njihovih nasljednika. Petar se ni po čemu nije isticao, osim osobnom ljubavlju i zaslugama; bio je na neki način prvi među jednakima. Vlast ključeva (Mt 16,18), pastirska služba (Iv 21,15) i druge posebnosti dane su ne samo Petru, nego svim apostolima. Oni su zajedno (in solidum) upravljali prvom kršćanskom zajednicom. Među njima nije bilo razlike. Tako i kasniji službenici Crkve tvore "jednog solidarnog biskupa i jednog totalnog službenika, jer oni zajedno i solidarno brinu za jednu Crkvu i tvore jedinstveno tijelo svećenika".⁴⁷ Vlast biskupi primaju izravno od Krista, koji je glava Crkve, ne od pape. Dominis se pita: "Zašto je Krist, dok je tijelom bio prisutan na zemlji, mogao svoje kraljevsko upravljanje vršiti u Crkvi pomoću službenika, bez ijednog drugog sebi nadodanog vikara [pape], bez ikakve vidljive glave, bez ikakva zamjenika, a sada uistinu to

isto ne bi mogao učiniti?"⁴⁸ Biskupi su dakle samo službenici Isusovi, njihova je vlast ministerijalna. "Crkva posjeduje vlast jednostavnu, ministerijalnu i izvršnu. Ni stvarima, a ni po vlastitom nahođenju ne mogu [biskupi] voditi duše vlastitim zakonima i vlastitim diktatom savjesti. Oni nisu drugo doli izvršitelji evanđeoskog zakona (...), širitelji ne vlastite, nego Kristove nauke (...); ne mogu bilo što preinačavati ni mijenjati, ni ukinuti, ni iznova odrediti, što spada na vjeru i evanđeoski zakon, i samo ovim izriječom upravljaju, bez pravog naplaćivanja i jurisdikcije."⁴⁹ Dakle, "uloga Crkve nije da prosuđuje i definira što treba vjerovati, nego da kao čuvarica vjerskog poklada iznosi ono što je objavljeno".⁵⁰

Tijesno povezano s ulogom biskupa jest i Dominisovo poimanje Crkve. "Općom pak Crkvom [katoličkom] shvaćam onu koja sasvim obuhvaća sve partikularne Crkve, ne izuzevši nijednu, dapače, zaista radije, koja obuhvaća sve vjernike, nijednog ne izuzevši."⁵¹ "Ona se (...) ničim ne razlikuje od [njih], osim kao homogena cjelina od svojih dijelova."⁵² Partikularne su Crkve međusobno povezane istim temeljem, Duhom i vjerom (Ciprijan), "korištenom koji daje život svim granama stabla".⁵³ Duh je pravi Kristov vikar na zemlji.⁵⁴ Vjera (simbol vjere) koju treba prigrliti za zajedništvo

44 PARLOV, n. dj., str. 208.

45 KOLARIĆ, n. dj., str. 190.; Parlov, n. dj., str. 204.

46 PARLOV, n. dj., str. 204. (cit. iz: *De rep. eccl.*, II, 1, 9).

47 Ibid, str. 204. (cit. iz: *De rep. eccl.*, I, 12, 9).

48 Ibid, str. 203. (cit. iz: *De rep. Eccl.*, I, 1, 22–24).

49 Dominis prema: BULAT, n. dj., str. 56.

50 Ibid., str. 122.

51 Dominis prema: BULAT, n. dj., str. 123.

52 PARLOV, n. dj., str. 203. (cit. iz: DOMINIS, *De rep. eccl.*, VII, 10, 27).

53 BULAT, n. dj., str. 124.

54 Ibid, str. 122.

s općom Crkvom jest od Boga objavljena u Sv. pismu (Presveto Trojstvo, utjelovljenje, muka, smrt i uskrsnuće Kristovo). “Izvan Pisma se ne može naći nijedna vjerska istina.”⁵⁵ Ukoliko bi se pokazala neka nejasnoća u razumijevanju, “Sudac i definator i nepogrešivi tumač pravog svetopisamskog smisla jest Tradicija...”⁵⁶ Što se tiče samih istina, Dominis razlikje dva stupnja jasnoće glavnih, objavljenih istina. Treći stpanj nije potreban za spasenje i onaj koji pristaje uz istine trećega stupnja, nije upao u herezu. “One istine koje nisu sasvim jasno objavljene ne treba dirati i definirati.”⁵⁷ U toj se tvrdnji nalazi srž Dominisova ekumenizma i otvorenosti prema drugim kršćanima. “Reformirane Crkve još uvijek s Rimskom Crkvom čine jednu u temeljnim i drugim jasnim i dovoljno izloženim kršćanskim dogmama, a sve zajedno pripadaju cijeloj Katoličkoj ili općoj Crkvi.”⁵⁸ “U kontroverznom istinama kao što su: nužnost zaslužnih djela, zazivanje i poštovanje slika, oprosti, broj i svojstva sakramenata, transupstancijacija, primat sv. Petra, predestinacija, moć ključeva, čistilište itd., treba protestante za neko vrijeme pustiti u miru sve dok istine ne budu proučene, i treba čuti njih same u prijateljskim raspravama.”⁵⁹ Dakle, razmišlja Dominis, katolici (pontificiji) nemaju razloga nazivati protestante krivovjercima, a ovi katolike šizmaticima i da se udaljuju od njih. “Temeljna vjera je jedna te ista (...), nijedna strana ne može dru-

gu optužiti za herezu.”⁶⁰ Rimaska, Pravoslavna i Anglikanska (i ostale umjerene reformirane Crkve, koje ne anatimiziraju druge i čuvaju temeljne istine) su dijelovi opće Crkve i smije se mirne savjesti prelaziti iz jedne u drugu.⁶¹

Glede crkvenoga ustrojstva, Dominis kaže da svi biskupi imaju iure divino zajedničku vlast (“jedno tijelo svećenika”) nad cijelom Crkvom. Ta se potencijalna vlast vrši in actu u svakoj biskupiji, partikularnoj Crkvi, kao u odjeljcima, “čestima” jednoga (katoličkog, općeg) vinograda. Među biskupima postoji hijerarhija, ali ne po božanskomu pravu, nego iure ecclesiastico (kanonski), pa razlikujemo stupnjeve (metropolit, primas, patrijarh, biskup); oni su nastali jer su “sedes apostolice” bile cijenjene zbog čistoće nauka, što im je davalo ugled pred drugima. U tomu smislu papa ima ulogu kao i svaki drugi biskup, ali mu je zbog ugleda dana mogućnost da razrješuje crkvene sporove, poput više instance. Na kraju treba spomenuti da crkveni službenici vrše svoju vlast propovijedanjem i dijeljenjem sakramenata. Svrha je Crkve spasenje ljudi.⁶²

De Dominis u “svome nauku o sakramentima otvara (također) vrata protestantskim mišljenjima, iako sam zastupa katoličko”,⁶³ na temelju nauka o Crkvi. U njegovoj definiciji: “Sakrament je čisto osjetljivo i redovito sredstvo od Boga ustanovljeno, kojim Bog po Crkvi u čovjeku ili milost proizvodi ili proizvedenu

55 Dominis prema: Ibid, str. 126.

56 Dominis prema: Ibid.

57 Dominis prema: Ibid., str. 125.

58 Dominis prema: Ibid, str. 125.

59 Dominis prema: Ibid, str. 47.

60 MALETIĆ, n. dj., str. 57.

61 Dominis parafraziran prema: BULAT, n. dj., str. 125.

62 BULAT, n. dj., str. 53–55, 57.; PARLOV, n. dj., str. 214.

63 BULAT, n. dj., str. 63.

učvršćuje.⁶⁴ Razlikuju se sakramenti u širem i užem (strogom) smislu. Na uži način, Dominis tvrdi da su pravi sakramenti samo krštenje i euharistija. “Katolici bi zadržali sedam, ‘ali bez ikakve tvrdnje da ih ne može biti više širom smislu, a kad protestanti tvrde da imaju samo dva, onda treba shvatiti u strogom smislu. Svatko može tako zadržati svoje mišljenje i to ne može biti za-

Tražeci odgovor na konkretno pitanje političke uloge crkvene organizacije, postavio je relevantno pitanje epohe” – “odvajanje duhovne od svjetovne vlasti, odvajanje vlasti Crkve od vlasti države, radikalna je teza za ono vrijeme.” Okrenutost Crkve samo brizi za duhovno dovelo bi je do shvaćanja da pravo jedinstvo nikada nije izgubljeno. “Temeljna vjera je jedna te ista.”

preka za jedinstvo Crkava.”⁶⁵

Sažetak Dominisova nauka možemo vidjeti u njegovoj Propovijedi na prvu nedjelju Došašća u Kapeli Merciarija, talijanskome puku. Uspoređuje Crkvu s ratnom mornaricom, kojoj je Krist “glava i admiral”. “S velikom žalošću gledam kako se ne s manjom, nego s većom mržnjom međusobno progone lađe, koje su pod istim kapetanom i carem Kristom kao da su doista neprijateljske lađe. Rimaska Crkva i njezine sljedbenice na smrt mrze reformirane, a reformirane mrze njih. Htio bih, slušatelji moji, da se vi uklonite od velike već opće zablude, ako ste mislili da je reformirana vjera

drukčija i posve udaljena od rimske. U bitnome i temeljnome vjera je jedna te ista. I jednoj i drugoj upravitelj i Gospodin jest isti Krist, isto im je krštenje, utemeljene su od istih apostola, slijede i opslužuju isto Evanđelje.”⁶⁶

Gotovo su sve zaprieke jedinstva Crkava, po Dominisu, izmišljene naravi. Njima se utvrđuje raskol. Papinstvo može biti “temeljni i opći uzrok” podjela: “Može se netko i odmetnuti (...) i to samo od osobe Vrhovnog pontifika, no u međuvremenu treba općiti sa svim pontificijskim crkvama u temeljima vjere i ljubavi te izbjevati raskolničko zlo.”⁶⁷ Dominis time aludira na konkretno neprijateljstvo Crkava, konfisciranje dobara, zabranu bogoslužja... “Bilo koja Kristova crkva, čak i ako se uzme da je deformirana nekom zloporabom (...), ne mora se reformirati dijeljenjem i cijepanjem Katoličke crkve. Raskol je naime daleko teže zlo nego bilo koja deformacija. Pogriješili su dakle Luther i Calvin, njihovi saveznici i sljedbenici, dok su se pod izlikom reformacije odmetnuli od Pontificijske crkve i od nje odvucli toliko vjernika; podigli su oltare protiv oltara bez ikakva zajedništva u uzajamnoj ljubavi i proveli raskol.”⁶⁸ Lutherova i Calvinova stajališta su “silovita i nerazborita, kriva, a moguće i heretička”; njihova je reformacija “sprovedena neoprezno i u svakom smislu nerazborito, jer su je proveli bukači koji pucaju od mržnje i najgorih bolesti duha, od strasti gnjeva, zavisti i hvatanja (prešućujem ono što je još i gore). Ti su u

66 DOMINIS, *Izabrani radovi 1*, str. 136.

67 MALETIĆ, n. dj., str. 92.

68 Ibid, str. 91.

64 Dominis prema: Ibid.

65 Ibid, str. 72–74.

skolastičkoj doktrini izmislili herezu, a u obredima i disciplini idolatriju i praznovjerje, kako bi se činilo da su se pravedno odijelili od Rimske crkve.”⁶⁹

Zato je Dominis uvijek bio za umjerenu reformaciju (reformu, obnovu) i dopuštao različitosti istina trećega stupnja jasnoće, osuđujući svaki raskol. “Raskol mrzim, a mržnja prema jedinstvu mi se gadi.”⁷⁰ Osudio je zloporabe crkvenih položaja: “Tražeći odgovor na konkretno pitanje političke uloge crkvene organizacije, postavio je relevantno pitanje epohe”⁷¹ – “odvajanje duhovne od svjetovne vlasti, odvajanje vlasti Crkve od vlasti države, radikalna je teza za ono vrijeme.”⁷² Okrenutost Crkve samo brizi za duhovno dovelo bi je do shvaćanja da pravo jedinstvo nikada nije izgubljeno. “Temeljna vjera je jedna te ista.” Osim rigidnih reformatora, monarhično papinstvo stoji na putu jedinstva partikularnih Crkava i njihovih biskupa. “Postojala je tenzija u post-tridentskom rimo-katoličanstvu između ideala obnovljenog episkopata, sastavljenog od odgovornih ljudi koji su bili predani svojim pastoralnim i administrativnim dužnostima, i prekoračavajućih ovlasti pape, koji je tretirao biskupe kao svoje agente, ovisne o njegovoj volji i politici.”⁷³ Dominis je svojim spisima i djelovanjem u Engleskoj ustao protiv takve politike.

3. Pokušaj realizacije ujedinjenoga kršćanstva

69 Ibid, str. 86.

70 Ibid., str. 99.

71 TUDJINA, *Ekleziološka-politološka misao...*, str. 192.

72 Ibid.

73 PATTERSON, n. dj., str. 259.

Od vremena nadbiskupske službe u Splitu (1602.–1616.) Dominis, u skladu sa “svojim reformskim nastojanjima, želi snažno zahvatiti u crkveni život (...), kako bi (...) sve unaprijedio.”⁷⁴ Nauk predstavljen u Crkvenoj državi počeo je širiti i prije Engleske. To dokazuju “uklanjanje zabluda” koje je u biskupiji morao poduzimati njegov nasljednik Sforza Ponzoni (1616.–1640.), kako sam kaže⁷⁵, i procesi mletačke inkvizicije protiv nekih koji su te zablude prigrlili.⁷⁶

Markantun se susreo s idejama kralja Jamesa I. za vrijeme svoga boravka u Veneciji, preko već spomenutoga ambasadora Sir Wootona. Tada se rodio naum o putovanju u Englesku kako bi “upoznao uzroke neslaganja i raskola”; našao mjesto za slobodno pisanje (i publiciranje); da razmotri razložnost, ako je ima, jedinstva i sloge; “i napokon da se neko vrijeme nauživam riječi i mudrosti divljenja vrijednog Kralja, koji mi je uistinu poput drugog Salomona, i da mu od srca služim, ako bi se htio koristiti mojim radom.”⁷⁷ Uz pomoć engleskoga veleposlanika stupio je u kontakt s centeberyjskim nadbiskupom Georgeom Abbotom (nadbiskup 1611.–1633.) i po njemu s Kraljem. Poslao im je dijelove Crkvene države i u pismima isticao da se tri Crkve mogu ujediniti.⁷⁸

Kralj James bio je episkopalist, oslanjao se na vlast biskupa u svome vladanju.⁷⁹ On po-

74 KOVAČIĆ, n. dj., str. 68.

75 Ivan GOLUB, “Marko Antun de Dominis u Arhivu Svetog oficija”, *Zbornik radova...*, str. 164.

76 Lovorka ĆORALIĆ, “Dalmatinski ‘protestanti’ Dominisova doba – tragom procesa mletačke inkvizicije (16.–17. st.)”, *Zbornik radova...*, str. 279.

77 SMALETIĆ, n. dj., str. 78.

78 TUDJINA, *Ekleziološka-politološka misao...*, str. 60.; Bulat, nav. dj., str. 33.; Patterson, nav. dj., 223, 245.

79 Franjo PŠENIČNJAK, “De Dominisova ideja o

dupire Crkvu, a Crkva podupire njega. “No bishop, no king!” uzviknuo je Kralj na konferenciji u Hamptonu 1604. (što znači i obratno: No king, no bishop.). U svojoj se vjerskoj politici približio katoličanstvu i nadao se ujedinjenju Crkava. U prvomu obraćanju Parlamentu Rim zove “naša Crkva majka” i daje katolicima veće slobode. Zatopljivanje odnosa trebalo je biti zapečaćeno ženidbom prijestolonasljednika Charelsa I. (kralj 1625.–1649.) s Marijom Anom Španjolskom.⁸⁰ James je vjerovao da se putem ekumenskoga koncila mogu riješiti sve nesuglasice među kršćanima. U De Dominisu je pronašao vjerna istomišljenika, zastupnika svojih stavova, koji bi ih svojom oštromnošću mogao proširiti diljem Europe.⁸¹ Još važnije: u djelima odbjegloga nadbiskupa Kralj je prepoznao doktrinarni temelj za veće jedinstvo engleskih Crkava (Anglikanske, Škotske, Katoličke...), na čemu se temeljila njegova vlast.⁸²

Dominis je pak Englesku crkvu smatrao najprikladnijom za ostvarenje svojih zamisli. Razlog njezina odcjepljenja od Rima bio je političke prirode, zbog neslaganja oko dosega papinske vlasti. “Henrik VIII pregovarao je sa samim Papom i odijelio se od njega samo kao osobe, a od Katoličke crkve nije odijelio ni sebe ni svoje kraljevstvo.”⁸³ Godine 1616., u društvu dvojice engleskih pratitelja, prerušen u trgovca,

Dominis se zaputio prema Rotterdamu, gdje će preploviti Kanal za London. Odmah je eskomuniciran, a njegov Prvi proglas⁸⁴ stavljen na Indeks zabranjenih knjiga, zajedno s Crkvenom državom, koja je Proglasom najavljena.⁸⁵ U Engleskoj je dočekan vrlo prijazno, s brojnim počastima i povlasticama, “iznad svih očekivanja”. Dodijeljena mu je titula Master of Savoy i Dean of Windsor, čime se Dominis našao u vrhu kraljevskoga dvora. “Po tradiciji windsorski dekani bili su prvi kraljevi savjetnici”;⁸⁶ jedna od Dominisovih metoda propagiranja ideja bila je kretanje u visokim krugovima klera i dvora. Osim izdavanjem prvoga toma Crkvene države, propovijedima i pamfletima, bivši se splitski nadbiskup “legitimirao pred engleskom crkvenom i državnom javnošću knjigom koje je napisao u obranu Anglikanske Crkve”,⁸⁷ protiv poznatoga kontroverzista Franza Suareza (1548.–1617.). Dodijeljene su mu dvije doktorske titule (Oxford i Cambridge). Iako je, kao što ćemo vidjeti kasnije, Crkvenom državom “podigao prašinu u Europi” – “djelu se divi sav učeni svijet”⁸⁸ – možda je neovlašteno tiskanje Povijesti Tridentuskog koncila (1621.), njegova venecijanskoga prijatelja fra Paola Sarpija, pod pseudonimom, bilo još veći politički izazov.⁸⁹ Rukopis prokrijumčaren iz Venecije na poticaj

biskupskoj kolegijalnosti”, *Obnovljeni život* 1974, br. 6., str. 497.

80 John R. H. MOORMAN, *A history of the Church in England*, A&C Black London 1967., str. 222–223.

81 PATTERSON, n. dj., str. 245.

82 Ibid, str. 235.

83 MALETIĆ, n. dj., str. 85.

84 *Prvim proglasom* Dominis objašnjava svoj odlazak iz Venecije.

85 GOLUB, *Zbornik radova...*, str. 188.

86 Ivan SUPEK, “Marko Antonije de Dominis – poruka mira”, *Encyclopedia moderna* 1967., br. 5–6., str. 111.

87 DOMINIS, *Ostensio errorum...*, str. XV.

88 TUDJINA, *Ekleziološka-politološka misao...*, str. 68.

89 PŠENIČNJAK, *Priopćenje o Retrakcijama...*, str. 157.

centeberyjskoga nadbiskupa Abbota, s ciljem napada na papinstvo,⁹⁰ jasno je govorio: “Tridentom je izgubljena mogućnost da se putem Koncila ujedini kršćanstvo, a sve zbog papinstva i njihovih spletki.”⁹¹ “Čitanjem Sarpijeve Povijesti, protestanti (Dominsova vremena) su tako mogli vidjeti da su njihovi duhovni preci željeli opći koncil, kojim bi reformirali i ujedini Crkvu. Rimokatolici su, s druge strane, saznali da glavna pitanja postavljena od strane protestantskih reformatora nisu bila raspravlj-

Marko Antun de Dominis djelovao je propovijedanjem, objavljivanjem knjiga, razgovorom s ljudima. Posebno je bio svjestan snage propovijedi, kako ona može utjecati na slušatelje. Sve su njegove publikacije odjeknule u kršćanskom svijetu.

na na bazi slobodne i cjelovite diskusije, nego su bila ignorirana. Kraljevi Francuske i Svetog Rimskog Carstva – da njihovi prethodnici nisu bili zadovoljni konačnim rezultatima i da je koncil ostavio vjerske napetosti neriješene. Može se zaključiti, kada bi se sada sazvaio (novi) opći sabor, koji bi se bavio pitanjem doktrine i potrebnih reformi na način na koji se nije bavio Tridentki, postojala bi stvarna mogućnost ostvarenja jedinstva kršćanstva i uspostavljanja trajnoga mira.”⁹² Pogotovo u ratom podijeljenoj Europi. “Za De Dominisa Sarpijeva Povijest bila je korisno oruđe u ekumenističkoj kampanji.”⁹³

90 Ibid.

91 PATTERSON, n. dj., str. 249.

92 Ibid, str. 259.

93 Zrinka NOVAK, “Ideološke veze Marka Antuna de Dominisa

Usprkos nesumnjivo velikim uspjesima, Dominisa nisu svi hvalili u Engleskoj. Jedan je dio puritanskoga klera negodovao zbog prisutnosti katolika (heretika) na tako visokim položajima, koji nije prešao na anglikansku vjeru.⁹⁴ Dominis se dugo borio za vlastito sjedište i prihode kako bi mogao slobodno djelovati. Nakon što je branio rimsku Crkvu na javnim skupovima i u propovijedima, optužili su ga za papizam,⁹⁵ želio je, naime, pokazati protestantima da Rim slijedi osnovne članke vjere te nije upao u herezu. Ta su odbijanja utjecala da iz vizije ujedinjeno-ga kršćanstva isključi sve rigidne reformatore koji zapravo ne žele jedinstvo, nego stvaraju raskol. Postavljali su mu i prepreke u tiskanju Crkvene republike (osobito je treća knjiga bila kritična prema protestantima).⁹⁶

I prije njegova dolaska katolicima su radikalne struje branile bogoslužje. “Odatle sam shvatio da je u Engleskoj sve puno puritanaca i shodno tome šizmatika, dakle onih koji vole i hoće raskol, a strahuju od jedinstva Crkve.”⁹⁷ Po ovome se može vidjeti da Dominis nije priželjkivao utopijski nestvarno jedinstvo, nego konkretnu zajednicu u kojoj će ljudi moći živjeti jedni pored drugih.

Po četiri točke koje je obznanio u Prvom proglasu Dominis je završio svoju zadaću u Engleskoj: upoznao je (1) anglikanski nauk, (2) promovirao svoje ideje, ali i uvidio da (3) praktično jedinstvo u toj zemlji nije moguće. “Treći cilj bio mi je od

i Paola Sarpija”, *Povijesni prilozi* 2008., br. 35, str. 213.

94 TUDJINA, *Ekleziološka-politološka misao...*, str. 73–79.

95 MALETIĆ, n. dj., str. 81.

96 Ibid., str. 83.; PŠENIČNJAK, *Zbornik radova...*, str. 90.

97 Ibid, str. 82.

puritanaca ometen do te mjere da sam nadu u njegovu ispunjenje gotovo posve izgubio. Jedinstvo vjere i sloga ljubavi, među stranama koje su toliko ispunjene nepovjerenjem, ne može se pokrpati (...) ako se pontificijima ne vrate stare slobode, ako nepravedno opljačkani pravedno ne prime natrag ono što su nepravedno izgubili. (...) Što me je u to kraljevstvo dozvalo više, nego li nada da ću vidjeti kako je tu ponovo uspostavljena katolička religija, pontificijska, u skladu s potrebnom reformacijom (...) da je suzbijen taj ružni raskol, tako poguban za jedne i druge u (...) kraljevstvu (...)? Čistoću naime ne mogu dosegnuti puritanici, koji su sami premalo čisti, ne može je doseći ni Luterovo bjesnilo, ni Klavinova drskost, nego umjeren duh razborite reformirane Anglikanske crkve.”⁹⁸ Najveća zaprjeka slozi bio je, osim kruta držanja puritanaca, loš položaj katolika u Kraljevstvu. “Kada boraveći među vama [Englezima] nisam mogao odveć promicati slogu i jedinstvo, možda ću je sad, kad više nisam s vama, promicati bolje.”⁹⁹ Dolaskom Grgura XV. na papinsko prijestolje odlučio se za putovanje u Rim. Vjerovao je da može utjecati na novoga Papu i zauzeti se kod njega za anglikance i ujedinjenje. “Dominisov potez bio je očajnički pokušaj usamljenog, samoljubljivog i nadarenog čovjeka u pronalaženju osobnog i duhovnog ostvarenja i, istovremeno, tražnja mogućnosti obnove jedinstva i koherencije Europe, koju su razdirali vjerski konflikti i [tridesetogodišnji] rat.”¹⁰⁰ U Rimu su mu vraćene sve počasti; primao je crkvenu mirovinu. Život

vjerojatno ne bi završio u inkvizicijskom zatvoru da se nije nastavio javno zalagati za svoje viđenje jedinstva. “Govorio je i protiv oprosta, autoriteta sabora, osobito Tridentskoga, (...) protiv autoriteta pape, te da se Crkve moraju ujediniti...”¹⁰¹ Ivan Golub smatra da je [iako se odrekao zabluda, op. I. M.] njegovim spaljivanjem papa Urban VIII. (1623.–1644.) “želio poslati poruku svima koji su očijukali s protestantizmom”.¹⁰²

4. Utjecaj

Marko Antun de Dominis djelovao je propovijedanjem, objavljivanjem knjiga, razgovorom s ljudima. Posebno je bio svjestan snage propovijedi, kako ona može utjecati na slušatelje.¹⁰³ Sve su njegove publikacije odjeknule u kršćanskom svijetu; popratna djela (Prvi proglaš “širio se brže od njega”, Hridi, Adventska propovijed) izišla su u gotovo 20 izdanja, na latinskom, engleskom, talijanskom, njemačkom, francuskom, nizozemskom¹⁰⁴ i, u slučaju Prvog proglašenja, ukrajinskom i ruskom jeziku.¹⁰⁵ Bila su korištena za osporavanje papina primata (pravoslavni u Ukrajini i Rusiji, protestanti) i kao podloga ekumenskih težnja (primjerice, umjereni reformatori u Engleskoj i Nizozemskoj).¹⁰⁶ I sama je engleska vlast promovirala De Dominisa. Mletački poslanik Reiner Zen u Rimu o tome piše svojoj vladi 4. VI. 1622: “(...) U Carigrad na ime engleskog poslanika (...) su

⁹⁸ Ibid., str. 86.

⁹⁹ MALETIĆ, n. dj., str. 88.

¹⁰⁰ PATTERSON, n. dj., str. 259.

¹⁰¹ BULAT, n. dj., str. 47.

¹⁰² GOLUB, *Zbornik radova...*, str. 163.

¹⁰³ TUDJINA, *Ekleziološka-politološka misao...*, str. 57, 169–170.

¹⁰⁴ MALETIĆ, n. dj., 33.; Pšeničnjak, *Zbornik radova...*, str. 256.; Bulat, n. dj. str. 33.

¹⁰⁵ Evgen PAŠČENKO, “Veliki hrvatski polemičar De Dominis i problem crkvenih odnosa u Ukrajini”, *Zbornik radova...*, str. 292–295.

¹⁰⁶ MALETIĆ, n. dj., str. 33.

poslani cijeli sanduci puni knjiga [Hridi] i tamo su ih dijelili.”¹⁰⁷ Naravno, bilo je i žestokih protivnika Dominisova nauka u protestantskim sredinama (npr. 1625. izlazi djelo koje brani Anglikansku crkvu od stavova Drugog proglašenja¹⁰⁸).

Što se tiče značajnijega utjecaja na pravoslavne, Dominis je pismom stupio u kontakt s aleksandrijskim patrijarhom Ćirilom Lukarisom (aleksandrijski patrijarh 1601.–1622., carigradski 1620.–1638.) i poslao prve četiri knjige Crkvene države.¹⁰⁹ “Ovaj mu odgovara 6. IX. 1618. dosta dugim pismom u kojem kaže da je osjećao kao da mu Duh Sveti govori, te se nada da će se Dominisova ljubav okrenuti prema istoku. Nije čitao jedino onda kada mu je priječila prisutnost liječnika koji mu je zabranjivao čitati. Iskazuje svoje oduševljenje te iznosi misli koje su već zaodjenute protestantskim naukom.”¹¹⁰ Vjerojatno i zbog Dominisova utjecaja, Patrijarh šalje mlade grčke teologe na sveučilišta u Švicarskoj, Nizozemskoj i Engleskoj.¹¹¹ “Carigradski Sinod je 1638. osudio i izopćio Lukarisa jer je učio da postoje samo dva sakramenta.”¹¹²

S katoličke strane, Crkvena država¹¹³ je go-

tovo u potpunosti odbačena. Tri su sveučilišta (Sorbonna, Köln, Louvain) radila na osporavanju svih svezaka, neka i po izravnu nalogu Inkvizicije. Po broju sjednica Sv. oficija i Kongregacije za indeks (pod predsjedanjem sv. Bellarina) na temu De Dominis od 1617. do 1624.,¹¹⁴ vidljivo je koliko su njegove knjige uzdrmale onodobnu Crkvu (on je “zamka i smutnja čitavom svijetu”¹¹⁵). Tek su 20-ih godina 17. st. tiskana tri djela koja osporavaju Dominisove tvrdnje.¹¹⁶ “Za kratko vrijeme nitko nije ni mogao dati jednu duboku i svestranu analizu prvih četiriju knjiga De republice, pune citata iz Otaca”,¹¹⁷ neka su sveučilišta čak obustavila započeti rad. Crkvenom državom su se bavili, primjerice, “Laurentius Beyerlinck, Paulus Boudot, John Floyd, Zaccarija Boverius, Martinus Becanus, Leonhard Marius, Baldassar Nardius i dr.”¹¹⁸

Usprkos snažnu protivljenju puritanskih lobija u Engleskoj, Dominis je i tamo postigao određeni uspjeh u nekim krugovima. Jedan njegov suvremenik piše (1621.): “Što se tiče religije, u Rimu se o dovođenju Kralja i Kraljevstva natrag k pokornosti papi govori i drži kao o stvari tako sigurnoj kao da je već provedena. (...) Uskoro će biti javno da u tom pogledu kralj zapošljava splitskog nadbiskupa i da tome naginje velik dio plemića...”¹¹⁹ Očito je Dominis svojom pojavom i pisanjem stvorio dobro ozračje. Prijestolonasljednik Charles

107 BULAT, n. dj., str. 39.

108 GOLUB, *Zbornik radova...*, str. 190.

109 BULAT, n. dj., str. 38a.

110 Ibid.

111 <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/350478/Cyril-Lucaris>, pristup ostvaren 24. 11. 2010.

112 BULAT, n. dj., str. 38.

113 “Prve četiri knjige tiskane su u Londonu (1617.) i posvećene (...) kralju Jakovu I, a peta” (“razgrabljena”) “i šesta objavljene su 1620. u Frankfurtu na Majni, a sedma i deveta 1622 godine u Hanauu.” (KOLARIĆ, n. dj., str. 224., bilj. 8.)

114 GOLUB, *Zbornik radova...*, str. 171–175.

115 Ibid, str. 193.

116 Ibid, str. 182.

117 BULAT, n. dj., str. 36.

118 Ibid, str. 34.

119 TUDJINA, *Zbornik radova...*, str. 138.

to potvrđuje u pismu papi Grguru XV.: “Ako svi vjerujemo u nedjeljivo Trojstvo i u jednoga Krista raspetoga, tada ćemo se naći ujedine-
noj u istoj vjeri i u jednoj te istoj crkvi.”¹²⁰ No samo ozračje nije bilo dovoljno. “Ima dobrih i razboritih ljudi, umjerene naravi i bogoboja-
zne savjesti, vrlo učenih, od kojih su gotovo svi skloni jedinstvu Crkve i znaju da Rimaska crkva nije heretička. (...) Ova Anglikaska crkva ima sedam tisuća muževa kojih se koljena ne ugi-
baju pred shizmatičkom doktrinom Luthera i Kalvina, i ti ljudi iznad svega ljube mir. Ali oni se ne usuđuju podignuti glavu jer ih brojem i častima nadmašuju puritanci obaju rodova.”¹²¹

S obzirom na kasnije naraštaje, Dominis je jako utjecao na Huga Grotiusa (1583.–1645.), oca međunarodnoga prava, te autore galikanizma i episkopalizma: Martina de Barcosa i Jeana Duvergiera, poznatijega pod imenom abbe de Saint-Cyran; zatim B. Bossueta, “vođu galikanaca i sastavljača poznate Declarationis cleri gallicani 1682.”¹²² “Noela Alexandra, A. Dupina, N. Hontheima (Febronija), J. V. Eybela, J. J. I. Dollingera.”¹²³ “De Dominis je imao značajan utjecaj na kasnije crkvene pisce, osobito na one koji su se, u okviru katoličanstva, protivili načinu centralističkog upravljanja Crkvom od strane rimskog pape.”¹²⁴ Ostao je trajno prisutan u teologiji.¹²⁵ Naglasio je u

17. st. važnost zbora biskupa. Ivan Golub zove ga prorokom: “Tiber crno teče. / Nagibam se s platanama / kao rukama / je li gdje trun pepela / proroka II. Vatikanskog koncila / i biskupskog kolegija. / Naginjem se s platanama.”¹²⁶

Zaključak

Marko Antun de Dominis bio je hrabar i odvažan čovjek jer je provodio u djelo svoje zamisli. Iako smatran raskolnikom, heretikom, prebjegom, nikada se nije odcijepio od Crkve. “Dok živim neću prestati raditi za jedinstvo i slogu, da uz Božju pomoć svi podjednako budemo slobodni (...)”¹²⁷ Oštroumnosću i učenošću, svojom sintezom nauka o jedinstvu kršćana iz Biblije, crkvenih otaca i koncila, zadivio je brojne suvremenike i namučio teologe koji su ga osporavali. Njegovim su se djelima koristili budući naraštaji, nažalost, najčešće za osuđivanje drugih kršćana, ne građenje mostova. Nasuprot rigidnu protestantizmu i krutu papinstvu, Dominis je zastupao duh pomirenja. Pet je godina u Engleskoj tražio načine i predlagao rješenja da “pontificiji” i “reformirani” žive jedni pored drugih. Naglašavao je odvojenost vlasti Crkve i vlasti države i time postao najvjestitelj modernoga vremena. Obilježena tra-
gičnom sudbinom autora, neka nam njegova misao ostane uvijek nova i plodonosna.

120 Ibid.

121 MALETIĆ, n. dj., str. 82.

122 Pšeničnjak, *De Dominisova ideja...*, str. 495–497.

123 http://www.lamaro.hr/recenzija_dre.htm, pristup ostvaren 25. 11. 2010.

124 Ibid.

125 Dominis, *Ostensio errorum...*, str. VIII.

126 Dominis, *Izabrani radovi 2*, str. V.

127 Maletić, n. dj., str. 101.

Literatura

BULAT, Nikola. *Crkva i sakramenti u misli Marka Antuna de Dominisa*. Split, Crkva u svijetu: 2002.

DOMINIS, Markantun de. *Ostensio errorum quos adversum fidem catholicam ecclesiae anglicanae conatus est defendere Franciscus Suarez...* Spalati, Lamaro: 2005.

Izabrani radovi 1. Split, Lamaro: 2002.

Izabrani radovi 2. Split, Lamaro: 2003.

GOLUB, Ivan. *Hrvatski teolozi XVII stoljeća*, u: *Bogoslovska smotra* 2004., br. 4, str. 729–776.

MALETIĆ, Ante. *Skica za portret Marka Antuna de Dominisa*. Split, Lamaro: 2008.

MOORMAN, John R. H. *A history of the Church in England*. London, A&C Black: 1967.

NOVAK, Zrinka. *Ideološke veze Marka Antuna de Dominisa i Paola Sarpija*, u: *Povijesni prilozi* 2008., br. 35, str. 209–218.

PATTERSON, W. B. *King James VI and I and reunion of Christendom*. Cambridge, Cambridge University Press: 2000.

PŠENIČNJAK, Franjo. *De Dominisova ideja o biskupskoj kolegijalnosti*, u: *Obnovljeni život* 1974, br. 6, str. 490–512.

SUPEK, Ivan, ur. *Encyclopedia moderna* 1967., br. 5–6, str. 84–140.

TUDJINA, Vesna, ur. *Marko Antun de Dominis – splitski nadbiskup, teolog i fizičar*. zbornik radova sa znanstvenog skupa održanog 16. do 18. rujna 2002. godine u Splitu. Split, Književni krug: 2006.

Ekzeziološko-politološka misao Marka Antonija de Dominisa: doktorska disertacija. Zagreb, V. Tadjina Gamulin: 2003.

WOOTTON, David. *Paolo Sarpi: Between Renaissance and Enlightenment*. Cambridge, Cambridge University Press: 2002.